

CUMHURİYET DÖNEMİNDE AĞIZ VE LEHÇELER ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Nergis BİRAY¹

Ağız ve lehçeler üzerinde yapılan çalışmaların asıl amacı, ana dilin yapısını ortaya koymak, problemlerini çözüp aydınlatmaktır. Bir dilin tarihî dönemlerini yazacak bir dil âlimi için, ağız araştırmacıları tarafından derlenip incelenmiş malzeme ile her lehçe ve bu lehçelerin ağızları üzerinde yapılmış çalışmalar, eski yazılı kaynaklar kadar önemlidir. Bu tür temel eserlere kaynaklık etmeleri sebebiyle, üzerinde çalışılacak lehçe, ağız veya ağız topluluklarının oluşumları, yayılma alanları, dilin içinde birbirlerine göre durumlarının ne olduğu gibi konular üzerinde ciddi bir şekilde durulması gerekir. Çünkü lehçe, şive ve ağızlar üzerindeki temel çalışmalar tamamlanmadan, iyi bir dil coğrafyası düzenlenmeden bir dil tarihi yazmak mümkün değildir. Öncelikle, her lehçenin ve ağızlarının fonetik, morfolojik ve leksik tercihleri belirlenmeli, söz dizimi özellikleri tespit edilmeli, ayrıca bu ağızların coğrafi dağılımını ortaya koyacak dil atlasları yapılmalıdır ki, tam ve doğru bir dil tarihi yazılabilsin.

Planlı ve metotlu olarak hazırlanacak dil haritaları, dil olaylarını, dil tarihini, kelimelerin ses yapısı bakımından yakınlaşmalarını veya uzaklaşmalarını, yine kelimelerin sosyal, ekonomik, kültürel olay ya da merkezlerin tesiriyle uğradıkları değişimi gösterebilir. Bunlara ek olarak ağızlarda korunmuş eski terimleri ve medenî gelişmelerin bu yapıya getirdiği değişimlere kelimelerin uyum sağlamasındaki farklı şekilleri de ortaya koyabilir.

Lehçe ve ağızlar üzerinde yapılacak çalışmalar, öncelikle bir merkez tarafından yürütülmelidir. Araştırma konuları önceden belirlenmeli, planlara uygun şekilde ele alınmalı, bu konuda yetişmiş eleman ve yetenekli araştırmacılar görevlendirilmelidir. Elde edilen sonuçlar yine bu merkezde toplanıp değerlendirilmelidir. Bu araştırma ve incelemelerden hareketle ağızların siyasî ve idarî sınırlara bağlı olmayan alt grupları belirlenmeli, Türkiye Türkçesi ağızlarının veya diğer lehçelerin ağızlarının tam bir tasnifi bundan sonra yapılmalıdır.

Türkiye Türkçesi ağızları kendi içinde karşılaştırılıp tasnif edildikten sonra Türk dünyasının farklı lehçelerinin ağızlarıyla karşılaştırılarak ayrıldıkları veya birleştikleri yanları ortaya konulmalıdır. Bu tür eş zamanlı araştırmalarla Türk dünyasında konuşma dilleri arasında yer alan benzerlik, farklılık ve genel eğilimlerin belirlenmesi mümkün olabilecektir; art zamanlı çalışmalarla da Türkçenin tarihî dönemleriyle olan ilgileri tespit edilecek, dayandıkları tarihî kökler ortaya konacaktır.

Gerek Türkiye Türkçesinin gerekse diğer Türk lehçelerinin ağızlarında yaşayan arkaik gramer yapıları ve morfolojik unsurlar, bize, Türk dilinin tarihî gelişimi hakkında önemli bilgiler verecektir.

Bu genel girişten ve asıl yapılması gerekenleri sıraladıktan sonra, Cumhuriyet döneminde yapılan ağız ve lehçe çalışmalarına göz atacak olursak şunlardan bahsetmek mümkündür: Türkiye Türkçesi ile ilgili ağız çalışmalarının başlangıcı çok eskilere dayanmaz. Bu saha Türklük bilimi araştırmalarına paralel bir seyir izlemiş, geçen yüzyılın ikinci yarısında ele alınmaya başlamıştır. İlk çalışmalar bugün onlardan faydalanacağımız şekilde olmayabilirler, ama bu, onların tarihî açıdan değerli oldukları gerçeğini değiştirmez. Bu çalışmalar, bu sahadaki araştırmaların önünü açmıştır.

İlk çalışmalar olarak Martti Resenen'in Orta Anadolu'dan topladığı ve ayrıntılı bir transkripsiyon sistemiyle verdiği metinleri görüyoruz. Kowalski'nin "İslâm Ansiklopedisi"nin 4. cildinde yazdığı "Osmanlı Türk Dialektleri" maddesi, bu döneme kadarki derlemeleri içine almaktadır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî dilin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtaracaktır."² görüşünden yola çıkan Atatürk, 1928'de yazı, 1932'de de dil inkılâbını gerçekleştirmiştir.

1932'de Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından sonra, 26 Eylül / 08 Ekim 1932 tarihleri arasında yapılan I. Türk Dili Kurultayı'nda alınan şu kararlar, Türk dilinin tarihi üzerindeki araştırmalar yanında ağız ve lehçeler üzerinde de çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır:

"1. Yazılı belgeleri halk arasında yaşayan dil unsurlarını araştırarak derlemek, büyük Türk Sözlüğü'nü yapmak; Türk lehçelerini içine alacak bir Türk Sözlüğü meydana getirmek;

¹ Yard. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi (Yay. Yer: **Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi**, 2005, Karaman Valiliği Yayınları, Karaman, 2005, ISSN: 1305-6425, s. 213-223.)

² Zeynep KORKMAZ, **Atatürk ve Türk Dili-Belgeler**, TDK Yay., Ank., 1992, s.315.

2. Türk lehçelerindeki kelimelerin derlenerek lehçeler lügati, terim lügati ve Türk gramerinin hemen hazırlanması.”³

Böylece, 19. yüzyılda yabancı araştırmacılarca başlatılan Anadolu ağızlarıyla ilgili çalışmalar, Atatürk’ün 1932’de Türk Dil Kurumu’nu kurması ve Kurultayda alınan kararlar doğrultusunda Türk araştırmacılar tarafından da ele alınmaya başlanmıştır. Halk arasından yapılan derlemeler sonucunda “Derleme Dergisi” adlı altı ciltlik bir eser yayımlanmış ve bu çalışmalar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Ardından 11 ciltlik “Derleme Sözlüğü” ek cildiyle birlikte yayımlanmış, son yıllarda Tomris TUNÇ tarafından bu 11 ciltle birlikte ek cilt içerisinde yer alan kavramlar dizini ile ilgili 3 ciltlik bir eser hazırlanıp yayımlanmıştır.⁴

Atatürk, akademisyenler olmadan asıl hedefe varılamayacağını şuurundaydı. 1924 yılında, direktifleriyle Türkiyat Enstitüsü’nü, 1936’da da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ni kurdurdu.

Atatürk döneminden sonra üniversitelerin sayısı arttı. Üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri, anabilim dalları ile Türk Dili kürsüleri açıldı. Ayrıca Türkiyat Mecmuâsı, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Türkoloji Dergisi gibi ilmî dergiler yayın hayatına katıldı.

İstanbul Üniversitesi tarafından Milletler Arası Türkoloji Kongreleri, TDK’unca Türk Dili Kurultayları, 1983’ten sonraki Milletler Arası Türk Dili Kongreleri, Türk-Sovyet Kolokyumları gibi faaliyetlerin de hız kazanmasıyla ağız ve lehçeler üzerindeki çalışma ve tartışmalar da arttı.⁵

Cumhuriyet döneminin ilk 25 yılı içerisindeki ağız çalışmaları, Ahmet CAFEROĞLU’nun derleme ve incelemeleriyle başlamış⁶, uzun yıllar da onun önderliğinde devam etmiştir. Bu çalışmalar daha verimlidir ve tarihî değerleri büyüktür. Fakat bu metinlerde transkripsiyon işaretleri sınırlı sayıda kullanılmıştır. Ne yazık ki, bu dönemdeki metinlerin bant kayıtları mevcut değildir.

Zeynep KORKMAZ’ın yaptığı derleme çalışmalarından ilki, taş plağa kaydedilmiş metinlerden oluşmaktadır. Bu çalışmalar biraz daha metodik ve geliştirilmiş bir sisteme dayanmaktadır.

Zeynep KORKMAZ ve Selahattin OLCAY’ın araştırmaları⁷, çağdaş bilimin gerektirdiği normlara daha uygundur. Bu çalışmalarda metinler yanında gramer ve sözlük de yer almıştır.

Ağız özelliklerine dayanan ilk tasnif çalışmasını, Doç. Dr. Leyla KARAHAN, bütün mevcut metinleri gözden geçirerek yapmıştır.⁸

Türk Cumhuriyetlerindeki ağız araştırmaları bizdekine göre daha az olmasına rağmen -mesela Azerbaycan-onlar, ağız atlaslarını ve sözlüklerini hazırlamışlardır.

Günümüzde ağızlar yavaş yavaş kaybolmaktadır. Ağızların kaybedilmeden yeni teknik gelişmelerle derlenmesi gerekmektedir.

Ağız atlaslarının esasları ancak tespit edilebilmiştir. Ama maalesef henüz bir ağız atlasımız yoktur.

Ağızlar, bir dilin yapısı içinde temel taşı vazifesi görmektedir. Bu sebeple Anadolu ağızlarının ortak gramerinin yazılması gerekmektedir.

Türk dili alanında tek derleme sözlüğüne sahip olan diyalekt alanı, Türkiye diyalekt alanıdır.

³ Zeynep KORKMAZ, “Dilde “İlericilik” ve “Gericilik” Üzerine II”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, TDK Yay., Ank., 1995, s.770-773; **Atatürk ve Türk Dili-Belgeler**, TDK Yay., Ank., 1992, s.207.

⁴ Hamit Zübeyir KOŞAY, İshak Refet İŞITMAN, **Ana Dilden Derlemeler I-II**, TDK Yay.,Ank., 1952; TOMRİS TUNÇ, **Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini I,II,III**, TDK Yay., Ank., 1995.

⁵ Zeynep KORKMAZ, “Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, TDK Yay., Ank., 1995, s.928-947.

⁶ Ahmet CAFEROĞLU, **Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I**, TDK Yay., Ank., 1994; **Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II**, TDK Yay., Ank., 1994; **Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ank., 1994; **Anadolu Ağızlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ank., 1994; **Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ank., 1994; **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ank., 1995; **Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler**, TDK Yay., Ank., 1995; **Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ank., 1995; **Anadolu İleri Ağızlarından Derlemeler**, TDK Yay., Ank., 1995, vs..

⁷ Zeynep KORKMAZ, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yay., Ank., 1994; **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ank., 1994; **Bartın ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ank., 1994; Prof. Dr. Selahattin OLCAY, **Erzurum Ağızı**, TDK Yay., Ank., 1995; Prof. Dr. Selahattin OLCAY, Dr. A.Bican ERCİLASUN, Dr. Ensar ASLAN, **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**, TDK Yay., Ank., 1976.

⁸ Doç. Dr. Leyla KARAHAN, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ank., 1996.

Son yıllarda TDK tarafından ağız ve lehçe metinlerinin yayınında kullanılan bir transkripsiyon sistemi geliştirilmiştir. Zaten, 1950'den sonraki ağız çalışmalarının çoğunda transkripsiyon sistemine uyulduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar sadece metinden oluşmamakta, bu malzemeler işlenmekte, gramer ve sözlükler de hazırlanmaktadır. Son 15-20 yıl içinde yapılan ağız araştırmalarının yüzde doksanından fazlasını TDK yayımlamıştır.

Cumhuriyet döneminde Batı Türkçesinin kolu olan Türkiye lehçesinin ağızları ve Türk dilinin farklı lehçeleri üzerinde yapılan araştırmaları, amaçları doğrultusunda üç grupta ele almak mümkündür:

1. *Türk dilinin lehçe ve ağızlarının sınıflandırılmasıyla ilgili çalışmalar*: Agop DİLAÇAR, “Lehçelerin Yayılma Tarzı ve Türk Dil ve Lehçelerinin Tasnifi Meselesi”, **TDAY-B** 1954, Ank., 1988, s.39-58; G HAZAI, “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tasnifi Üstüne”, **Voprosi Tyurkologi**; K. Şesdidesyatiletio Akademika AV Azerbaycan SSR. M.Ş. Şiralieva, Bakı, 1971, s.84-86; Gyula NEMETH, “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, **TDAY-B** 1980-1981, Ank., 1983, s.113-167; Ahmet Bican ERCİLASUN, “Doğu Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması”, TKA, **Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU'nun Hatırasına Armağan**, Ank., 1985, s.219-223; Doç. Dr. Leyla KARAHAN, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ank., 1996.

2. *Türk dilinin lehçe ve ağızlarından birini veya birkaçını tek tek ele alarak araştıran çalışmalar*: Mehmet Fuat BOZKURT, “Afganistan'da Bir Türkmen Ağızı”, **TDAY-B** 1978-1979, Ank., 1981, s.39-79; Osman Nedim TUNA, “İran'da Bir Türk Diyalekti, Ebi Verdi”, **TDAY-B** 1984, Ank., 1987, s.215-245; Ahmet Bican ERCİLASUN, **Kars İli Ağızları**, Gazi Üniv. Yay., Ank., 1983 ; Kenan KOÇ, Oğuz DOĞAN, **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi Yay., Ank., 2004; vs....

3. *Türk dilinin lehçe ve ağızlarında dilbilimi problemlerinden birini, birkaçını veya bütününi karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar*: Ahmet Cevat EMRE, **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri**, TDK Yay., İst., 1949; Ahmet CAFEROĞLU, “Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi”, **TDAY-B** 1958, Ank.,1988, s.1-11; Abdülkadir İNAN, “Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon) Meselesi”, **TDAY-B** 1964, Ank., 1989, s. 67-76; Ufuk TAVKUL, “Kumukça ile Karaçayca Arasındaki Başlıca Farklılıklar”, **TDAY-B** 1991, Ank., 1994, s.31-45; Nurettin DEMİR, “Alanya Ağızlarında Şimdi'nin Varyantları”, **TDAY-B** 1995, Ank., 1997, s. 99-114; Ertuğrul YAMAN, **Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması**, TDK Yayınları, Ank., 2000; Mustafa UĞURLU, “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliği”, **Bilig-29**, Bahar 2004, vs...⁹

Bunların yanında halk edebiyatı araştırmacılarının katıldıkları derleme çalışmaları da vardır.

Atatürk Türk dünyasının bugünkü durumunu 1933'te görmüş ve bir gün Sovyetler Birliği'nin dağılacağını, Türk soylu halkların bağımsızlıklarına kavuşacaklarını, dili bir, inancı bir soydaşlarımızla şimdiden ilgilenmemiz gerektiğini konuşmasında dile getirmişti.

Çağdaş Türk Lehçeleri üzerinde yapılan çalışmalardan bir kısmı, bu lehçelerden biriyle eser vermiş olan tanınmış bir şahsiyetin eserleri üzerinde yapılan üslup çalışmaları; bir kısmı da iki veya daha fazla lehçenin değişik açılardan karşılaştırılmasıyla ortaya konulan çalışmalardır.¹⁰

⁹ Ağızlarla ilgili çalışmaların tamamından tek tek bahsetmek yazının hacmini artıracaktır. Kaynak bilgisi için bkz.: Kayahan ERİMER, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi”, **TDAY-Belleten** 1970, TDK Yay.,Ank., 1989,s. 211-236; Prof.Dr. Tuncer GÜLENSOY, **Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası**, Kültür Bakanlığı Yay.,Ank., 1981; Prof.Dr. Zeynep KORKMAZ, “Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**, 23-28 Eylül 1985; Doç.Dr. Ahmet BURAN, “Derleme Sözlüğü'ne Katkılar”, **Türk Dili Dergisi**, 1996, S.535, s.38-43; Prof.Dr. Tuncer GÜLENSOY, “Anadolu Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar”, **Türk Dili Dergisi**, Ocak, 1998; Murat KÜÇÜK, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten Dizini (1940-1995)**, TDK Yay., Ank., 1999, Prof.Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, “Ağız Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, **Türk Dili**, 2000, s.584, ss.115-119; vs.

¹⁰ R.Rahmeti ARAT, “Türk Şivelerinin Tasnifi”,**Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul, 1953; Nadir DEVLET, **Çağdaş Türk Dünyası**, İst., 1989; Ferhat ZEYNALOV (Türk. Türkçesi:Y.GEDİKLİ), **Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi**, İst., 1993; Hüseyin ÖZBAY, **Çolpan'ın Şiirleri**, TKAE Yay.,Ank., 1994; Himmet BİRAY, **Mahtumkulu Divanı**, Kültür Bk.Yay.,Ank., 1995; Naciye YILDIZ, **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tesbit ve Tahliller**; TDK Yay.,Ank., 1995.;Ayşe İLKER, **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil**, TDK Yay.,Ank., 1997.; Mehmet KARA, **Türkmen Şairi Ata Atacanov'un Şiirleri I,II**, TDK Yay.,Ank., 1997; Rıdvan ÖZTÜRK, **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, TDK Yay.,Ank., 1997; Himmet BİRAY, **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim**, TDK Yay.,Ank., 1999; M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU, **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri**, 2. baskı, Ank., 1999; Mehmet KARA, **Türkmen Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ank., 2005; vs...

Bugüne kadar lehçelerle ilgili olarak yapılan çalışmaların içerisine şunları da eklemek mümkündür: Türk Lehçelerinden bazılarının sözlükleri, genellikle Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır: K.K. YUDAHİN (Çev. Abdullah TAYMAS), **Kırgız Sözlüğü I,II**, TDK Yay., Ank., 1988; **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Kültür Bk. Yay., Ankara, 1991; Yuriy VASİLİEV, **Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük**, TDK Yay., Ank., 1995; Emir Necipoviç Necip (Çev. İktil KURBAN), **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay., Ank., 1995; Ertuğrul YAMAN-Nizamiddin MAHMUD, **Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu**, TDK Yay., Ank., 1998; Emine GÜRSOY-NASKALİ, Muvaffak DURANLI, **Altayca-Türkçe Sözlük**, TDK Yay., Ank., 1999; Ufuk TAVKUL, **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay., Ank., 2000; *Diğer yayınevlerinden*: Talat TEKİN, Mehmet ÖLMEZ, Emine CEYLAN, Zuhâl ÖLMEZ, Süer EKER, **Türkmençe-Türkçe Sözlük**, Simurg Yay., Ank., 1995; Kenan KOÇ, **Kazakça-Türkçe Sözlük**, Akçağ Yay., Ank., 2004, vs...

Türk Cumhuriyetlerinin edebiyatlarına ait metinler lise edebiyat kitaplarımıza konmuştur.

Türk Ocakları, Kültür Bakanlığı, TÖMER gibi kuruluşlarca Türk lehçelerini öğreten kurslar açılmıştır.

Türkiye'deki dört üniversitede (*Gazi, Ankara, Muğla, Atatürk*) Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümleri açılmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinde birçok Türk öğrenci de öğrenim görmektedir. Ayrıca, iş, araştırma, TV ve radyo programı yapmak vs. gibi amaçlarla gidenler de lehçeleri öğrenmektedirler.

Diğer Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarının Türkiye Türkçesini öğrenme oranı daha fazladır. Oralarda açılan okullar, ülkemizde okuyan gençler, Türk TV'lerini izleyenler Türkiye Türkçesini öğrenmektedirler.

Batı Trakya, Makedonya, Yugoslavya, Romanya gibi Balkan ülkeleriyle aramızdaki iletişim daha sıktır. Oralardan Türkiye'ye öğrenci gelmekte, ilk ve orta dereceli okullarında Türkçe öğretim yapılmakta, Türkçe gazete, dergi çıkarılmakta, Türk TV'leri izlenmektedir.

İran'da Arap harfleriyle ama Azerbaycan Türkçesi ile dergi ve kitap yayını vardır. TV ve radyo yayını da yapılmaktadır. Son yıllarda Türkçe eğitim istekleri de söz konusudur.

Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde birkaç yıldır Türkçe öğretim yapılmakta, Türkçe gazete ve TV yayını da yapılmaktadır.

Cumhuriyetler arasında öncelikli önem taşıyan proje yazı birliğinin sağlanmasıdır. Bu konuda Latin esasına dayalı bir alfabe sistemi kabul edildi. Türk Cumhuriyetleri bu konuda Latin alfabesine geçme kararı almışlar ve ilk olarak Azerbaycan 2001 yılında Latin harflerine geçmiştir. Türkmenistan da 1993'te aldığı kararı 2000'de uygulamaya başlamıştır. Tataristan Parlamentosu'nda da aynı karar alınmış ve 2001'den itibaren Latin alfabesine geçilmiştir. Diğerlerinde de Latin harflerine geçme kararı alındığı halde maddî imkânsızlıklar sebebiyle bu değişiklik henüz gerçekleştirilememiştir.

Türkiye Türkçesi ortak iletişim dili olma yolunda ilerlemektedir. Karşılıklı kelime alışverişi de olmaktadır.

Ortak iletişim dili haline gelecek olan Türkiye Türkçesi, bütün Türk dünyasında ortak bir üst kimliğin oluşmasını da sağlayacaktır.

Şu anda Türkiye'deki bazı kuruluşlarda hazırlanan projeler de büyük bir hızla devam etmektedir. Bazıları şunlardır:

Türk Dil Kurumu'nda:

Karşılaştırmalı Türk Lehçe ve Şiveleri Sözlüğü ve Grameri.

Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi.

Atatürk Kültür Merkezi'nde:

Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi (3 cildi yayımlandı.)

Türk Dünyası Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü (2 cildi yayımlandı.)

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi (3 cildi yayımlandı.)

Türk Dünyası Edebî Metinleri Antolojisi (4 cildi yayımlandı.)

Böylece “*Türk Dünyası Ortak Edebiyatı*” genel adındaki projeden 12 cildi yayımlanmış bulunmaktadır.

1992'de “Türk dilinin konuşulduğu cumhuriyetler ve akraba topluluklarla diğer ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülke ve topluluklarla ekonomik, ticarî, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini proje ve programlar aracılığıyla geliştirmek” amacıyla, “Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı” kurulmuş, 1999'da Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu Başkanlıkta da yayın,

kültür, eğitim konularında cumhuriyetler arası birçok sözleşmeler imzalanmış, toplantı, kongre, bilgi şöleni, konferans, seminer, toplantı, fuar, şenlik ve festivaller düzenlenmiştir. Öğrenci projeleri devam etmektedir.

Türk Tarih Kurumu tarafından “*Türk Dünyası Tarihi Projesi*” de devam ettirilmektedir.

Dört yılda bir yapılan *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı* ile sürekli *Dil Kurultayı* yanında, üniversitelerin yaptığı bilgi şölenleri de vardır: *Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye, Çağdaş Türk Alfabeleri, vs...*

Bazı dernek, vakıf ve kuruluşlar da Türk dünyası ve lehçeleri ile ilgili yayın, bilgi şöleni, gezi, şölen vs. şeklindeki faaliyetlerine devam etmektedirler. Bu kuruluşlardan bazıları: TÜRKSOY (*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi*), TÜDKAD (*Türk Dünyası Kadınları Dostluk ve Dayanışma Derneği*), TÜRKSAV (*Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı*), TDAV (*Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*)...Cumhuriyetlerden gelip Türkiye’ye yerleşen veya ülkemizde okuyan öğrencilerin katıldıkları cumhuriyetlere ait kültür vakıfları, dayanışma dernekleri de farklı faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türk Cumhuriyetleri arasında bilgisayar ağının yaygınlaştırılması ve bilgisayar eğitimine önem verilmesi ile ilgili çalışmalar da sürdürülmektedir.

Türk dünyasında Ortak İletişim Dilinin kurulması için terim birliğine gidilmesi, ortak söz varlığının ortaya çıkarılması, bir lehçeden diğerine aktarma programları hazırlanması gibi konular üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.¹¹

Yazımızın sonunda, “*Lehçelerle ilgili neler yapılmalıdır?*” konusu üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Ortak iletişim dili üzerinde araştırma ve çalışmalar yapmak üzere, uluslar arası araştırma enstitüleri kurulmalıdır.

Bütün Türk lehçelerinin söz varlığını ortaya koyacak büyük bir karşılaştırmalı sözlük hazırlanmalıdır.

Türk Dünyası ortak edebiyatının kaynak eserleri destanlar, masal, ninni, ata sözleri ile Türk dünyası şâir veya yazarlarının eserleri her cumhuriyette ayrı ayrı yayımlanmalıdır. Çünkü küreselleşen ve kitle kültürünün daha baskın olmaya yüz tuttuğu dünyamızda millî dil ve kültürlerin varlıklarını devam ettirmeleri ancak yerel olanın millîye ve evrensele kazandırılmasına bağlıdır. Hızla değişen dünyada somut olmayan kültürel mirasın da korunması ve yaşatılması yolunda atılan milletler arası çabalar bunu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA:

AKALIN, Prof. Dr. Şükrü Halûk, “*İnternetteki Türkoloji Dünyası*”, **Türk Dili**, Nisan, 1998, s. 556.

AKALIN, Prof. Dr. Şükrü Halûk, “*Cumhuriyet Döneminde Türkçe*”, **Türkler**, c.18, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

ARAT, Reşit Rahmeti, “*Türk Lehçe ve Şiveleri, Türk Milletinin Dili*”, **Türk Dünyası El Kitabı**, c.II, TKAE Yay.:121, Ankara, 1992, s.59-68.

BURAN, Doç. Dr. Ahmet, “*Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağzlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi ve Bu Konu İle İlgili Sorunlar*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s.89-92.

BURAN, Doç. Dr. Ahmet, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

DEMİR, Yard. Doç. Dr. Nurettin, “*Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s.78-88.

EMRE, Ahmet Cevat, **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri**, TDK Yay., İstanbul, 1949.

ERCİLASUN, Prof. Dr. AHMET B., **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara, 1993.

ERCİLASUN, Prof. Dr. AHMET B., “*Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s.43-49.

GEMALMAZ, Prof. Dr. Efrasiyap, “*Ağız Bilimi Araştırmalarının Gerekliliği*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s.4-14.

KARAHAN, Doç. Dr. Leyla, “*Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s.24-29.

KARAHAN, Doç. Dr. Leyla, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

Komisyon, **Türk Dünyası Edebiyatları**, MEB Yay., İstanbul, 1998.

¹¹ Mesela: Emine Gürsoy-Naskali, **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, TDK Yayınları, Ankara, 1997; vs...

KORKMAZ, Prof. Dr. Zeynep, **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili**, Ankara, 1974.

SAĞIR, Yard. Doç. Dr. Mukim, “*Ağız Çalışmalarında Çevriyazı*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s.126-138.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türkiye Dışı Türk Edebiyatları (4. cilt)**, TKAE Yay., Ankara, 1998.